

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНІЙ ЕКОНОМІЦІ В УМОВАХ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ

**КОЖЕМ'ЯКІНА М.Ю., К.Е.Н., СТ.НАУК.СПІВРОБ.,
ННЦ «ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ»**

Досліджено вплив процесів комерціалізації аграрного виробництва на формування продовольчих ринків, експорт продукції та зміну напрямів інвестування галузі.

The influence of commercialization's processes of agrarian production on the forming of food markets and directions of investment of agricultural are analyzed.

Постановка проблеми. Істотні зміни, що відбуваються на внутрішніх і зовнішніх ринках, зокрема на споживчому ринку, впливають на формування інвестиційної привабливості виробництва, супроводжуються значними структурними зрушеннями в обсягах та напрямках капіталовкладень на розвиток галузей економіки. Дослідження цих процесів у взаємозв'язку та взаємозалежності є актуальним, оскільки від їх результативності значною мірою залежить задоволення попиту на продукцію, досягнення збалансованості у розвитку різних сфер економіки, формування експортних можливостей тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблеми розвитку ринкових відносин в аграрній сфері присвячені праці багатьох вчених-економістів, зокрема В. Андрійчука, В. Зіновчука, М. Зубця, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, О. Шпичака, В. Юрчишина, С. Юшина та ін.

Формування цілей статті. Питання узгодженості процесів комерціалізації виробництва з його інвестуванням потребує подальшого дослідження. Тому у поданому матеріалі зроблена спроба дослідити зміни напрямів освоєння інвестицій в умовах поглиблення ринкової спрямованості виробництва, передусім посилення експортної орієнтованості окремих галузей аграрної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до ринкових засад господарювання супроводжується трансформаціями в економіці загалом та в окремих сферах виробничої і невиробничої діяльності. Випереджаючими темпами нарощується потенціал у галузях з високим рівнем інвестиційної

привабливості, з швидким оборотом капіталу, високою нормою прибутку. Про це свідчить той факт, що балансова вартість основних засобів у сфері торгівлі у 2009 р. зроста порівняно з 2000 р. у 7,7 раза, у транспорті та зв'язку у 3,8 раза, у той час як у сільському господарстві лише на 11% (1). Капітал банків за цей період зріс більш як у 15 разів, що зумовлено головним чином „вливанням” іноземних коштів. Світова фінансова криза, вплив якої найбільшою мірою проявився у 2009 рр., внесла істотні корективи у структуру, напрями і розвиток галузей вітчизняної економіки та негативно вплинула на фінансовий стан підприємств усіх форм власності та господарювання. Під впливом кризових явищ склалася несприятлива кон'юнктура на внутрішніх і зовнішніх ринках, погіршилися умови інвестування, скоротилися можливості розширеного відтворення основних засобів за рахунок власних коштів підприємств, а також, залучених та запозичених джерел, порушилися пропорції між попитом та пропозицією, зокрема на продовольчому ринку. Внаслідок цього підприємства провідних галузей економіки України зазнали значних фінансових втрат. За підсумками 2009 р. збитковими були підприємства вугільної, нафтохімічної промисловості, металургійне виробництво, будівництво, торгівля, а також банківська сфера.

Фінансова криза значною мірою вразила також агропромислове виробництво, спричинила різкий спад інвестиційної активності, скорочення основних та оборотних засобів, трудових ресурсів тощо. Інвестиції в основний капітал сільського господарства, обсяги яких впродовж 2000-2008 рр. стабільно нарощувались і середньорічний їх приріст складав майже 30%, через фінансову кризу у 2009 р. скоротилися удвоє і склали 9,4 млрд. грн. Спад інвестиційної активності зумовлений передусім триразовим скороченням обсягів довгострокових кредитів, що стало наслідком глибокої кризи банківської системи, зниженнями платоспроможності підприємств аграрної сфери, зростання проблемних позик, скорочення надходжень власних коштів товаровиробників, а також зменшення обсягів залучення коштів з інших джерел.

Незважаючи на фінансову кризу, в аграрному секторі України вдалося запобігти різкому спаду виробництва продукції, забезпечити його прибутковість. Цьому сприяло передусім поліпшення цінової ситуації на продовольчі товари на світових і внутрішніх ринках та здійснення заходів щодо підтримки

товаровиробників. Водночас посилилась ринкова орієнтація аграрного виробництва, істотно змінився асортимент товарообороту, різко зросли масштаби експорту продукції сільського господарства та продовольства. Основними експортними товарами стали зерно, насіння соняшника та рапсу, тобто продукція з мінімальним ступенем оброблення.

У 2009 р. обсяги експорту продукції рослинного походження зросли порівняно з 2000 р. у 13,7 раза, а її частка в структурі експортованих продовольчих товарів збільшилася відповідно до 52,9% проти 26,7% (табл. 1).

Таблиця 1

Експорт продовольчих товарів та його структура*

Види продукції	2000		2005		2009		2009 р. до 2000 р., разів
	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	
Продовольчі товари, всього	1377	100	4305	100	9515	100	6,9
у тому числі: живі тварини та продукція тваринництва	366	26,6	732	17,0	596	6,3	1,6
продукти рослинного походження	368	26,7	1695	39,4	5035	52,9	13,7
жири та олія	240	17,4	587	13,6	1796	18,9	7,5
готові харчові продукти	403	29,3	1291	30,0	2088	21,9	5,2

*Розраховано за даними „Статистичних щорічників України” за відповідні роки.

Наведені дані свідчать про те, що під впливом комерціалізації виробництва відбулися істотні зміни в пріоритетах розвитку аграрної економіки в напрямку випереджаючих темпів нарощування виробництва та реалізації продукції рослинництва. За цих умов інвестиції у сільському господарстві також зорієнтовані на збільшення обсягів вкладень у розвиток галузей рослинництва, передусім на придбання сільськогосподарської техніки, частка яких в окремі роки становить 73-75%. Саме тому вартість машин, обладнання та транспортних засобів у 2009 р.

зросла порівняно з 2000 р. в 1,8 рази, а її частка в структурі основних засобів сільського господарства за ці роки підвищилася до 45,8% проти 20,7%.

Узагальнення досвіду діяльності багатьох сільськогосподарських підприємств свідчить, що перехід до ринкової моделі господарювання, головною метою якої є отримання максимальних прибутків, призвів до безконтрольної комерціалізації сільськогосподарського виробництва, до негативних змін у галузевій структурі та його спеціалізації. На значних посівних площах не дотримувалися агротехнічні вимоги щодо рекомендованого чергування культур у сівозмінах, порушувався один з найважливіших принципів господарювання – повернення у ґрунт поживних речовин, винесених з урожаєм, ігнорувалося виконання екологічних норм тощо. За оцінками економістів, в процесі комерціалізації аграрного виробництва загальмувалися відтворувальні процеси, у недостатніх обсягах впроваджуються інноваційні розробки(2).

Посилення процесів комерціалізації сільського господарства, масштаби якої особливо зросли в останні роки супроводжувалося негативними змінами у структурі посівних площ, різким зменшенням обсягів використання органічних і мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо. Частка посівів соняшника, який найбільшою мірою виснажує ґрунти, у 2009 р. в Україні становила майже 16% посівної площі, або 65% посівів технічних культур, в той час як у 1990 р. ці показники становили відповідно 5 та 44%.

У багатьох господарствах Степу України частка посівів соняшника у структурі посівних площ зросла до 26-28%, а в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області цей показник у 2009 р. склав 30%, причому урожайність насіння соняшника залишається низькою і в окремі роки не перевищує 10-12 ц з гектара. Від реалізації насіння соняшника в області отримано майже 80% прибутків галузі рослинництва. Під впливом таких змін у структурі виробництва істотно трансформувалися напрями інвестицій, переважна частка яких освоюється у галузі рослинництва. За цих умов можливості виділення коштів на розвиток тваринництва обмежені. Тому у Запорізькій області

майже у півтора рази нижча щільність поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів, у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь порівняно з іншими регіонами Степу України. Значно нижчий також рівень виробництва на ту ж площу м'яса, молока та інших продуктів тваринництва.

Враховуючи загрозливий характер стану земель сільськогосподарського призначення та погіршення процесів відтворення родючості ґрунтів, яке сталося останніми роками, Кабінет Міністрів України прийняв постанову №164 від 11 лютого 2010 р. „Про запровадження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах” (3), яка набрала чинності з 1.08.2010 р. Цією постановою по-перше, затверджено нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах у розрізі регіонів України, по-друге, встановлено допустимі нормативи періодичності вирощування культури на одному і тому самому полі. Норматив щодо частки посівів соняшника у структурі посівних площ у Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях у 2009 р. перевищений більше ніж у два рази.

Дотримання встановлених нормативів, виконання рекомендованих агро- та зоотехнічних заходів, а також екологічних вимог зумовить помітні зміни в галузевій структурі багатьох сільськогосподарських підприємств, вплине на формування ринків аграрної продукції, обсягів та структури експортного потенціалу, призведе до переорієнтації напрямів використання інвестицій, а також до зміни джерел їх фінансування. Прагнення сільськогосподарських товаровиробників отримувати максимальні прибутки спричинило істотні зміни у структурі аграрного виробництва, призвело до переорієнтації продовольчих ринків, зокрема підвищення монотоварності експорту агропродовольчої продукції. Експериментальними розрахунками, проведеними в ННЦ „Інститут аграрної економіки” встановлено, що інвестиції на розвиток експортоорієнтованих галузей аграрного сектора економіки, тобто зернового господарства, вирощування соняшника та ріпаку, у 2009 р. склали майже 70% сукупних інвестицій у рослинництво, причому в динаміці їх частка зростає.

Аграрний бізнес має значний потенціал і за оцінками вчених українська земля здатна забезпечити продовольством близько 300 млн. чол., що потребує значних капіталовкладень. Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року інвестиції в аграрну сферу передбачено подвоїти і довести до 26 млрд. грн. (з урахуванням інфляції).

Висновки. Формування ринків аграрної продукції в Україні здійснювалося в умовах неконтрольованої комерціалізації сільськогосподарського виробництва, що спричинило дисбаланс між попитом та пропозицією, призвело до порушення галузевих пропорцій та агротехнічних вимог. Тому необхідно забезпечувати збалансованість напрямів використання інвестицій і спрямовувати їх не тільки на розвиток інвестиційно-привабливих галузей рослинництва, а й на подолання спаду тваринництва та інших галузей сільського господарства.

Література.

1. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності: стат. зб. - К.: Держкомстат України, 2010 - С. 64

2. Юшин С.О., Брусенко М.А. Комерціалізація як фактор забезпечення відповідності національної інноваційної системи чинним пріоритетам агросфери / С.О. Юшин , М.А. Брусенко // Економіка АПК. – 2008.- №4.- С. 43.

3. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах різних природно-сільськогосподарських регіонів: Постанова від 11 лютого 2010 №164 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=164-2010-p>